

УДК 1(091)(477):001.8
DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.3.8>

Шакун Наталія Валеріївна
кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії і суспільних наук
Національного університету «Чернігівська політехніка»
вул. Шевченка, 95, 14030, Чернігів, Україна
orcid.org/0000-0003-2761-9965

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ПІЗНАННЯ КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Вступ. Статтю присвячено аналізу методології соціогуманітарного пізнання крізь призму української філософської традиції, з акцентом на її здатність формувати світоглядні засади, ідентифікаційні наративи та ціннісні орієнтири сучасного суспільства.

Актуальність дослідження зумовлена масштабними суспільними трансформаціями, викликаними війною, глобалізаційними процесами та кризою ідентичності, що потребують переосмислення теоретичних основ пізнання соціальної реальності. Українська філософська думка розглядається не лише як джерело історичного знання, а й методологічної рефлексії, здатної інтегрувати інтерпретативні, критичні та ціннісно-сміслові підходи.

Мета статті – виявити потенціал української історико-філософської традиції як інтелектуального ресурсу для осмислення сучасних соціокультурних і політичних змін. В межах дослідження здійснено реконструкцію теоретико-методологічного потенціалу української філософії для аналізу таких процесів, як війна, глобалізаційні трансформації, переосмислення ідентичності, громадянська згуртованість і пошук стратегій суспільних трансформацій.

Методи дослідження: герменевтичний (для інтерпретації української філософської традиції як простору смислотворення, що репрезентує ціннісні й культурні архетипи в контексті сучасних соціогуманітарних викликів), постструктуралістський (дав змогу проаналізувати, як філософські дискурси конструюють соціальну реальність, виявити множинність інтерпретацій та деконструвати ідеологічні наративи), критичний (для визначення основних характеристик соціогуманітарного пізнання), типологізації та компаративного аналізу (для розкриття сутності методологічних принципів історико-філософського знання та характеристики ключових принципів української філософії як інструментів методологічного аналізу соціальних процесів).

Результати дослідження. Вітчизняне історико-філософське знання є не лише описом ідей, а активним засобом рефлексії над ціннісною природою соціального буття, формуванням стратегічних орієнтирів для національного мислення. Здійснено концептуалізацію української філософської традиції як джерела методологічної рефлексії, здатного інтегрувати ціннісні, критичні й інтерпретативні стратегії пізнання соціальної реальності. Обґрунтовано, що українська філософія постає як самобутній феномен, здатний продукувати універсальні етичні й екзистенційні моделі співжиття, забезпечуючи ціннісну орієнтацію, культурну самосвідомість і солідарність у межах постнекласичної парадигми знання. У цьому сенсі історія вітчизняної філософії постає інструментом соціогуманітарного пізнання, що актуалізує універсальні гуманності та забезпечує орієнтири для суспільного розвитку в межах постнекласичної парадигми знання.

Ключові слова: історія філософії, соціогуманітарне пізнання, українська філософія, ідентичність, архетипи, методологія, критичне мислення.

Вступ. Актуальність філософського осмислення соціогуманітарного пізнання зумовлена масштабними і глибокими трансформаціями, які відбуваються в усіх сферах суспільного

життя – економічній, політичній, культурній, духовній. Сучасний світ переживає кризу глобальної взаємодії, позначену технологічними ризиками, загрозами війни, деградацією довкілля, соціальною фрагментацією. На думку сучасних науковців, «сучасна реальність демонструє кризу онтологізації процесів у світоглядній картині світу, що виявляється в ризиках знищення людської цивілізації її ж власними досягненнями» [2, с. 62].

У таких умовах соціогуманітарне пізнання набуває статусу стратегічного ресурсу для розвитку суспільства та визначення місця особистості в ньому. Воно вже не обмежується лише осмисленням складної та багаторівневої картини світу, а постає як ключовий чинник формування самосвідомої, здатної до самореалізації особистості та спільноти. Від глибини соціогуманітарного аналізу залежить не лише розуміння викликів сучасності, а й здатність народу зберігати власну ідентичність, формувати суб'єктність і гідно конкурувати в світовому контексті. На сучасну соціогуманітарну науку покладено важливе завдання, яке полягає у розробці нових світоглядних та методологічних підходів, які б відповідали викликам сьогодення й сприяли як теоретичному осмисленню, так і практичному формуванню орієнтирів суспільного поступу.

Мета та завдання. Метою дослідження є виявлення світоглядно-методологічних засад, принципів і підходів, сформованих в українській філософській думці, які можуть бути застосовані для осмислення соціокультурних, суспільно-політичних процесів сучасності, зокрема в умовах глобалізаційних викликів, війни та кризи ідентичності. Досягнення означеної мети передбачає виконання таких дослідницьких завдань: з'ясувати специфіку соціогуманітарного пізнання та проаналізувати, як його ключові характеристики формувалися та репрезентувалися в українській філософській традиції, що відображає архетипічні, ментальні та культурно-історичні чинники буття українського народу; реконструювати смислові горизонти та розкрити теоретико-методологічний потенціал української філософської спадщини для побудови адекватної соціогуманітарної методології аналізу сучасних процесів – від війни та деколонізаційних трансформацій до переосмислення ідентичності, громадянської згуртованості й стратегій суспільного розвитку.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять герменевтичний, постструктуралістський та критичний підходи, а також категоріальний апарат архетипів, ментальних структур і національної ідентичності, що дозволяє переосмислити функції філософського дискурсу в соціогуманітарному знанні. Особлива увага приділяється інтерпретації історії філософії як простору діалогу між історичною традицією та сучасними смислотворчими процесами. При цьому авторка враховує плідні напрацювання вітчизняних вчених, що дозволяють розкрити роль української філософії як теоретико-методологічним осереддя українознавства – праці М. Поповича [7], Н. Хамітова [8], В. Шевченка [10] та ін.

Зауважимо, що визначення методології соціогуманітарного пізнання є складною інтелектуальною задачею, оскільки мета такого пізнання полягає не у встановленні «законів» суспільного життя (як у марксистській традиції) чи простому збиранні емпіричних даних (як у позитивізмі), а у дослідженні глибинної сутності соціального.

Погоджуємось з думкою Надибської О. Я. про те, що «під соціогуманітарним знанням прийнято розуміти весь комплекс знань про людину, про специфічно людські (антропологічні) характеристики і людиновимірні системи (соціальні структури і інститути), що стали результатом активності цих характеристик чи параметрів» [6, с. 83]. В свою чергу, соціогуманітарне пізнання тлумачимо як особливий тип пізнавальної діяльності, що спрямований на розуміння людини як суб'єкта та об'єкта культури, історії, соціальних процесів, а також на аналіз смислів, цінностей, норм, ментальних структур і символічних форм, які вона творить у спільнотах. Тобто йдеться про процес і методологію осмислення, інтерпретації та критичного аналізу уявлень про людину, її природу, культурні форми, соціальні структури та інститути, які вона створює.

Мовлячи про побудову адекватної соціогуманітарної парадигми для аналізу сучасних процесів, беремо до уваги основні характеристики соціогуманітарного пізнання. До таких, зокрема, належать:

1. Інтерпретативність, яка передбачає урахування соціокультурного контексту (культурного, історичного, мовного, символічного) означає, що факти у соціогуманітарному пізнанні не розглядаються як «нейтральні» чи самодостатні, а завжди осмислюються через призму значень, які надає їм суспільство. Тобто факт – це не лише те, що сталося, а й те, як це вплинуло на людей, як було сприйняте і яке смислове навантаження воно несе в певній культурі. У соціогуманітарному дослідженні факти постають фактами-смыслами, що потребують тлумачення, а не лише фіксації.

2. Суб'єктність пізнання, адже дослідник сам є частиною культури, перебуває в ситуації суспільного існування, які вивчає, що зумовлює рефлексивність і необхідність враховувати власну позицію.

3. Комплексність і міждисциплінарність вказує на інтеграцію методів гуманітарного (смысли, цінності) й соціального (структури, дії) аналізу; включає філософські, історичні, соціологічні, антропологічні, психологічні, лінгвістичні, герменевтичні та критичні методи. акцентує на необхідності поєднувати різні підходи для глибшого розуміння складних соціальних явищ.

4. Смыслово-ціннісна спрямованість передбачає дослідження не лише того, що відбулося чи існує, а чому і як це осмислюється людьми (наприклад, цінність соціальної згуртованості в кризових суспільствах).

5. Контекстуальність та соціокультурна визначеність полягають у тому, що соціогуманітарні явища аналізуються з урахуванням конкретних історичних обставин, культурного середовища, часу та місця їхнього виникнення. Такий підхід відмовляється від універсалізації чи абсолютизації знань, наголошуючи на залежності смислів і практик від соціокультурного контексту, соціогуманітарні феномени розглядаються в їхньому часовому, просторовому, культурному контексті, без претензії на універсальну об'єктивність.

Підкреслимо, що методологію ми розуміємо значно глибше, ніж набір дослідницьких методик, адже тлумачимо її як філософське осмислення сфери суспільного життя, в якій функціонують певні світоглядні засади, сформувалися умови, соціальні зв'язки та особисте ставлення людей до реальності. Тобто методологія виступає не просто технічним інструментарієм для дослідження соціальних процесів, а виявом ціннісного й смислового поля соціокультурного буття.

У радянський період соціальне пізнання було зведене до схематичного й догматичного відтворення ідеологічно затверджених постулатів, де ключовими поняттями стали класовість, колективізм, матеріалізм, а не свобода, гідність чи культурна спадщина. Основним інструментом аналізу соціальної дійсності був історичний матеріалізм, що розглядав суспільство як сукупність закономірно змінюваних соціально-економічних формацій. Він ґрунтувався на діалектико-матеріалістичних засадах і передбачав жорстке тлумачення історичних фактів у дусі неминучої перемоги комунізму.

У такій методологічній атмосфері історія філософії підпорядковувалася «загальнорадянській» логіці. Самобутні філософські ідеї, що розвивалися в Україні, витіснялися на маргінес або зовсім замовчувалися як «буржуазно-націоналістичні». Процес становлення української філософії був надзвичайно складним, внаслідок несприятливих суспільно-політичних процесів за яких українська духовна культура та її здобутки привласнювалися іншими народами. Тим самим українську філософську традицію було позбавлено не лише академічної присутності, а й епістемологічної суб'єктності. Відтак, осмислення суспільної реальності унеможливлювалося поза рамками ідеологічно нав'язаного бачення, а філософія втрачала свою критичну і культурно-інтегративну функцію.

У сучасному філософському дискурсі історія філософії вже не розглядається як нейтральна хроніка розвитку ідей. Натомість вона дедалі більше постає як форма інтерпретативного знання, що включає осмислення минулого крізь призму сучасного культурного горизонту. Як слушно зауважують вітчизняні суспільствознавці, «триваюча російсько-українська війна спонукає соціологів та гуманітарних науковців взяти на себе відповідальність за рух за українську націю, спрямований на краще розуміння існування особистості та її ролі в суспільстві» [3, с. 79].

Згідно з герменевтичною позицією Г.-Г. Гадамера, процес розуміння є водночас актом інтерпретації, тому історико-філософський аналіз невіддільний від ціннісних і смислових координат

епохи, у якій його здійснюють. Це означає, що історія філософії виконує не лише пізнавальну, а й критичну функцію щодо актуального соціального досвіду.

В «археології знання» М. Фуко, «деконструктивізмі» Ж. Дерріди, «симулятивній історії» Ж. Бодрієра тощо акцентується принципова невизначеність, релятивність будь-якого знання, вираженого в поняттях дискурсу, стверджується можливість зведення знань до мовної гри, тексту.

У постмодерній методології соціогуманітарного пізнання домінує уявлення про знання як симулятивну конструкцію, в якій референт (реальність) відступає перед гіперреальністю знаків і образів. За Ж. Бодрієром, у світі симуляцій реальність не просто репрезентується, а заміщується – виникає ефект «гіперреального», що постає ілюзорною подобою реального [4, с. 35]. Відтак соціогуманітарне пізнання не стільки описує соціальну дійсність, скільки конструює її через дискурси, наративи й медіальні форми. Це потребує методологічного зсуву від пошуку об'єктивних істин до критики репрезентацій, деконструкції знання та вивчення культурної символіки як автономної сфери смислотворення.

Подібну інтерпретацію розвиває М. Фуко у своїй «археології знання», де історико-філософський аналіз розглядається як інструмент виявлення глибинних структур влади, зафіксованих у мовних практиках і теоретичних концептах. Ю. Габермас, у свою чергу, трактує історію філософії як процес реконструкції форм раціональності, здатних підтримати етико-політичний проект модерності. Таким чином, історико-філософське пізнання дає змогу досліджувати не лише історію ідей, а й фундаментальні смислові й нормативні структури соціального буття.

Множинність інтерпретацій як альтернативу фіксованого змісту тексту артикулює Ж. Дерріда у своїй концепції «гри знаків», у якому кожне слово лише відсилає до інших слів. «Концепція зцентрованої структури за своєю сутністю – це концепція вільної гри, що сперта на базисну основу, гри, яка полягає на нерухомості і заспокійливій впевненості, яка сама знаходиться поза обширами вільної гри» [5, с. 461].

Як стверджують сучасні дослідники «становлення інформаційного суспільства породжує нові форми діалогу, засновані на плюралізмі, децентралізації, багатовимірності, значущості та нестабільності» [1, с. 46]. У цьому контексті методологія історії філософії зазнає розширення і збагачення за рахунок різноманітних теоретичних підходів: герменевтики (Г. Гадамер, П. Ріккьор), постструктуралізму (М. Фуко, Ж. Дерріда), критичної теорії (Ю. Габермас), наративного аналізу (Г. Уайт, А. Макінтайр). Усі ці парадигми дозволяють розглядати історико-філософський аналіз як епістемологічний інструмент для вивчення соціальних явищ – ментальних моделей, культурних суперечностей та динаміки ціннісних орієнтацій у суспільстві. Сама історія філософії, як слушно зауважив В. Ярошовець, є не «архівним додатком» до філософії, але її творчою серцевиною – «сучасним фронтом» творчого філософського пошуку, «школою» професійного гартування і наснаги» [11, с. 7–8].

Таблиця 1

Методологічні принципи історії філософії

Принцип	Суть принципу	Значення для історико-філософського дослідження
1	2	3
Історизм	Розгляд філософських ідей у зв'язку з конкретними історичними умовами	Дозволяє зрозуміти виникнення і трансформацію ідей у відповідь на соціальні, політичні, культурні виклики епохи
Системність	Аналіз філософії як цілісної системи знань і цінностей	Дає змогу побачити взаємозв'язки між концепціями, школами, мислителями, визначити логіку розвитку філософської думки
Герменевтичність	Інтерпретація філософських текстів з урахуванням контексту та мови	Дозволяє осмислити ідеї не буквально, а в їхньому символічному, культурному й ціннісному вимірі
Плюралізм підходів	Визнання багатоманітності філософських традицій і шкіл	Забезпечує відкритість до альтернативних моделей мислення, уникає редукціонізму
Ціннісна рефлексія	Аналіз філософії через призму етичних, культурних і національних орієнтирів	Дає змогу виявити ідеологічні підстави філософських поглядів та їхній вплив на суспільство

Продовження таблиці 1

1	2	3
Діалогічність	Філософія як діалог між епохами, мислителями, культурами	Акцентує на спадкоємності ідеї, можливості міжкультурного порозуміння та співпраці
Соціокультурна визначеність	Оцінка філософії як частини національної культури й ідентичності	Підкреслює роль філософії у збереженні духовної спадщини, формуванні гуманітарної парадигми і національного самосприйняття
Критичність	Історія філософії як засіб виявлення прихованих структур влади, ідеологічних упереджень	Філософія розглядається не як нейтральна, а як інструмент критики і трансформації суспільної свідомості
Інтердисциплінарність	Залучення знань із суміжних дисциплін: історії, соціології, політології, культурології	Поглиблює розуміння філософії як живої частини загальнокультурного процесу

Розглядаючи методологію соціального пізнання, важливо усвідомити, що розмаїття методологічних принципів обумовлює значну варіативність філософських інтерпретацій суспільних змін. Унаслідок цього дослідники часто стикаються з труднощами у навігації між різними теоретичними школами та підходами, які пропонують суперечливі бачення соціальних процесів. Проте здатність розрізняти гносеологічні засади й світоглядні засновки цих підходів, розуміти їхні потенційні можливості та обмеження є ключем до поглибленого і продуктивного осмислення соціальної реальності.

Особливої ваги ця здатність набуває в сучасній ситуації, де аналіз вітчизняних суспільних трансформацій відбувається в умовах не лише політичної та економічної нестабільності, але й методологічної невизначеності. В цьому плані вагоме значення має звернення до історії української філософії. Вона слугує своєрідним теоретико-концептуальним полем, у якому вже були осмислені складні періоди суспільних криз, культурного розриву, пошуку ідентичності та модернізаційного вибору. З огляду на це, основу суспільствознавчих дисциплін доцільно шукати в аналізі способів буттєвої залученості людини до світу, які виявляються у формі певних сталих смислових структур – архетипів. Ці архетипи виступають своєрідними першообразами або незмінними схемами, через які проявляється присутність людини в соціальній реальності.

Історія української філософської думки має значний світоглядний і методологічний потенціал, здатний сприяти не лише теоретичному аналізу, але й практичному формуванню стратегій суспільного поступу. Вона не обмежується викладом теоретичних концепцій, а виступає як рефлексія над національним досвідом. У працях Г. Сковороди, І. Франка, Д. Чижевського, П. Юркевича та інших мислителів простежується спроба сформувати філософію як життєву практику, яка б відповідала конкретним соціокультурним умовам і потребувала моральної відповідальності. Філософські принципи, що домінують в українській традиції – екзистенційність, антропоцентризм, кордоцентризм, етноцентризм – постають не лише як характеристика національного мислення, але й як інструменти методологічного аналізу соціальних процесів (табл. 2).

Суттєвим є й те, що українські філософи прагнули інтегрувати традицію власної духовності з досягненнями європейської філософії. Це виявляється, зокрема, в герменевтичному аналізі культури (Д. Чижевський), критиці колоніальної свідомості (І. Франко), філософії серця (П. Юркевич). Їхній досвід можна розглядати як джерело для формування міждисциплінарної методології, що поєднує історико-філософський аналіз із соціологією, культурологією та етикою.

Українська філософія формувалася як відповідь на екзистенційні, культурні, політичні виклики своєї епохи, «є суттєвою складовою національного культуротворчого процесу, пов'язаного з культурою народів світу, а відтак, її вивчення розкриває витоки фундаментальних проблем національного буття: відношення людини до природи, суспільства, зміст національного поступу та державотворення» [8, с. 49]. Її методологічна своєрідність полягає в поєднанні етичного, духовного, національного та універсального. У філософських текстах від Г. Сковороди до сучасних мислителів відображено прагнення до моральної автономії,

Таблиця 2

**Ключові принципи української філософії та їх значення
для соціогуманітарного пізнання**

Принцип	Сутність	Значення для соціального пізнання	Представники
Екзистенційність	Орієнтація на унікальний, індивідуальний досвід буття, внутрішній світ людини	Дослідження соціальних явищ через призму особистого вибору, відповідальності, життєвого сенсу	Григорій Сковорода, Сергій Кримський
Кордоцентризм	Центрування пізнання навколо «серця» – як осередку етичного, чуттєвого, духовного	Наголос на емпатії, моральних цінностях, людяності як основі аналізу соціальних взаємин	Володимир Мономах, Григорій Сковорода, Памфіл Юркевич, Мирослав Попович
Антропоцентризм	Людина як центральна цінність світобудови	Визначення людини як головного суб'єкта соціальних трансформацій, акцент на гідності й свободі особистості	Дмитро Чижевський, Володимир Мономах, Тарас Шевченко
Етноцентризм	Усвідомлення унікальності національної традиції, культури, ментальності	Формування методології на основі власної культурної ідентичності, протидія універсалізму і зовнішнім схемам	Юрій Липа, Іван Франко, Іван Мірчук
Автохтонність	Коріння філософських ідей у власній землі, мові, історії	Підґрунтя для автентичного осмислення соціальних процесів, що базуються на локальному досвіді і колективній пам'яті	Михайло Максимович, Олександр Потебня, Іван Огієнко
Мудрість (софійність)	Філософія як життєва мудрість, гармонійне поєднання раціонального і чуттєвого	Забезпечує цілісне пізнання суспільства – не лише логічне, а й емоційне, моральне, життєво-практичне	Микола Гоголь, Станіслав Оріховський, Мирослав Попович
Індивідуалізм (персоналізм)	Цінність особистісного вибору, самовираження, моральної автономії	Сприяє осмисленню соціальних структур через призму самореалізації, морального вибору, спротиву зовнішньому тиску	Іван Багряний, Василь Стус

гідності, свободи, відповідальності. Такий світогляд дозволяє формувати унікальну оптику аналізу соціальних процесів, у якій поєднано інтерпретативність, історизм, герменевтичну відкритість. Тому аналіз історії філософії як методології соціального пізнання дозволяє не лише реконструювати філософське минуле, а й актуалізувати потенціал філософії як інструмента критичного осмислення сучасності.

Історія української філософії має потенціал стати основою для створення нової гуманітарної парадигми, що відповідає потребам українського суспільства в умовах війни, глобалізації та пошуку національного самоствердження. Вона зберігає й передає досвід опору, витривалості, духовної гідності і, водночас, відкриває простір для діалогу, співпраці, самопереосмислення. Знання історії філософських ідей, що формували українське розуміння суспільного, дозволяє не лише краще орієнтуватися у сучасному теоретичному полі, а й критично оцінювати запозичені методології, співвідносячи їх з власними традиціями пізнання та суспільного самовизначення.

Історія філософії традиційно розглядається як дисципліна, що фіксує еволюцію ідей, парадигм, концептів і стилів мислення. Проте в сучасній гуманітаристиці вона дедалі частіше постає не лише як джерело, а й як інструмент дослідження соціальних трансформацій, засіб рефлексії над суспільством і його ціннісними засновками. В українському контексті ця тенденція набуває особливого значення: філософська думка тут історично виконувала не лише пізнавальну, а й культуротворчу, освітню, ідентифікаційну функції.

Українська філософія глибоко вкорінена в архетипи національної культури, що проявляються через символи, метафори, смисли, моделі поведінки. Такими архетипами є ідея внутрішньої свободи, прагнення до правди, солідарності та духовного спротиву. Вони структурують пізнання,

визначають етичні рамки дослідження та конституують поле ідентичності. Застосування категоріального апарату архетипів дозволяє глибше зрозуміти смислотворчі механізми в суспільстві та виявити глибинні константи національного самосприйняття.

Результати. У результаті проведеного аналізу встановлено, що соціогуманітарне пізнання має інтерпретативну природу, яка орієнтована на розкриття смислів, цінностей і культурних кодів, властивих людському буттю. Орієнтація на суб'єктивність і смислотворення, множинність методологічних підходів, контекстуальність, історичність і критичність мислення є ключовими ознаками соціогуманітарного пізнання. Ці ознаки набувають особливого значення в контексті української філософської традиції, що історично виконувала функцію опору зовнішнім ідеологіям та була засобом утвердження духовної автономії й культурної суб'єктності.

Українська філософія не лише відображає загальноєвропейські гуманітарні тенденції, а й має власний смисловий простір, заснований на кордоцентризмі, етико-екзистенційному вимірі та національно-культурній ідентичності. Через інтерпретацію архетипів, колективної пам'яті, символів і національного досвіду вона здатна продукувати унікальні етичні та екзистенційні моделі співжиття, що актуалізуються в умовах війни, кризи ідентичності та боротьби за свободу.

Історико-філософський дискурс в Україні формує власну соціогуманітарну парадигму, яка синтезує критичне, герменевтичне та постколоніальне мислення. Така парадигма дозволяє не лише глибше зрозуміти соціокультурні трансформації, а й сформулювати стратегічні орієнтири національного розвитку, засновані на ідеях свободи, гідності та цивілізаційної суб'єктності. Відтак історія української філософії постає не як суто академічна дисципліна, а як живе поле смислотворення, вкорінене в історичному досвіді народу.

Висновки. Історія української філософії – це не тільки джерело знань про минуле, а й інструмент осмислення сучасного та конструювання майбутнього. Вона має потенціал стати основою для створення нової гуманітарної парадигми, що відповідає потребам українського суспільства в умовах війни, глобалізації та пошуку національного самоствердження.

Українська філософська традиція є не лише частиною культурної спадщини, але й методологічним ресурсом для осмислення соціальної реальності. Її здатність інтегрувати критичні, інтерпретативні та ціннісно-сміслові підходи відкриває можливості для формування нових парадигм соціогуманітарного пізнання. Історія філософії в цьому сенсі постає як інструмент культурного самопізнання, що забезпечує гуманістичну орієнтацію суспільства в добу глобальних викликів.

Урахування фундаментальних принципів української філософської традиції сприяє адекватному сприйняттю умонастроїв українського суспільства, дозволяє визначити ціннісні орієнтири та сформулювати ефективні стратегії подальшого суспільного й культурного поступу. Поглиблене вивчення національного культурного контексту є визначальним для автентичного сприйняття української філософії, оскільки воно зумовлює як вибір проблематики, так і способи вирішення світоглядних питань. Актуалізація української філософської традиції надає філософському знанню екзистенційного й буттєво орієнтованого характеру, що, у свою чергу, посилює її культуротворчий потенціал і сприяє поступу національної гуманітаристики.

Історико-філософське знання в українському контексті є не лише засобом збереження пам'яті, але й активним чинником формування сучасної культури пізнання. Воно виконує методологічну, критичну, інтерпретативну функції, інтегруючи різноманітні підходи до аналізу суспільства та науки. Українська філософія здатна продукувати універсальні моделі смислу, ґрунтовані на досвіді боротьби, свободи, людської гідності. Саме тому вона має потенціал стати основою для розбудови нової парадигми соціогуманітарного знання у XXI столітті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Melnyk O. et al. Modern civil society in the era of informatization: postmodern worldview. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2023. Vol. 13. Special issue (13/01/XXXII). P. 41–47.

2. Melnyk O. et al. Theoretical and Methodological Aspects of the Humanistic Reorientation of Modern Society. *WISDOM*. 2022. Vol. 22. No. 2. P. 59–67. URL: <https://doi.org/10.24234/wisdom.v22i2.756> (date of access: 03.09.2025).
3. Sabadukha V., Melnyk Y., Maliarchuk O. New challenges of socio-humanitarian sciences: causes, ways to overcome them and their place in the national policy system. *Journal of vasyly stefanyk precarpathian national university. Philology*. 2023. Vol. 10. P. 68–82.
4. Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
5. Дерріда Ж. Структура, знак і гра у дискурсі гуманітарних наук. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів : Літопис, 1996. 633 с.
6. Надибська О. Я. Соціогуманітарне пізнання у контексті визначення цінностей та пріоритетів розвитку соціуму. *Гуманітарний вісник (ЗДІА)*. 2010. Вип. 41. С. 83–94.
7. Попович М. В. Філософія свободи / упоряд.: Л. Ф. Артюх, Н. Б. Вяткіна. Харків : Фоліо, 2018. 524 с.
8. Філософія науки і культури : словник / ред. Н. Хамітова. Київ : КНТ, 2024. 437 с.
9. Шакун Н. В. Вивчення української філософії як чинник творення національної культури. *ScienceRise*. 2016. № 9 (1). С. 48–52.
10. Шевченко В. Українська філософія в системі українознавства : теорет.-метод. комент. до курсу філос. у вищ. навч. закл. Київ : ДП «Вид. дім "Персонал"». 240 с.
11. Історія філософії : підручник / В. І. Ярошовець, І. В. Бичко, В. А. Бугров та ін. ; за ред. В. І. Ярошовця. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2002. 774 с.

REFERENCES

1. Melnyk, O., Shakun, N., Herasymenko, O., Nitchenko, A., Olkhovyk, M., & Kolievatov, O. (2023). Modern civil society in the era of informatization: Postmodern worldview. *AD ALTA : Journal of Interdisciplinary Research*, 13 (Special issue no. 13/01/XXXII), 41–47 [in English].
2. Melnyk, O., Shakun, N., Herasymenko, O., Nitchenko, A., & Kolievatov, O. (2022). Theoretical and methodological aspects of the humanistic reorientation of modern society. *WISDOM*, 2, 59–67 [in English].
3. Sabadukha, V., Melnyk, Y., & Maliarchuk, O. (2023). New challenges of socio-humanitarian sciences: Causes, ways to overcome them and their place in the national policy system. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Philology*. 10, 68–82. DOI: <https://doi.org/10.15330/jpnuphil.10.68-82> [in English].
4. Bodriar, Zh. (2004). Symuliakry i symuliatsiia [Simulacra and simulation] (V. Khovkhun, Trans.). Kyiv : Vyd-vo Solomii Pavlychko "Osnovy" [in Ukrainian].
5. Derrida, Zh. (1996). Struktura, znak i hra u dyskursi humanitarnykh nauk [Structure, sign and play in the discourse of the human sciences]. In M. Zubrytska (Ed.), *Antolohiia svitovoi literaturno-krytychnoi dumky KhKh st.* Lviv : Litopys [in Ukrainian].
6. Nadybska, O. Ia. (2010). Sotsiohumanitarne piznannia u konteksti vyznachennia tsinnostei ta priorytetiv rozvytku sotsiumu [Socio-humanitarian cognition in the context of determining values and priorities for the development of society]. *Humanitarnyi visnyk (ZDIA)*, 41, 83–94 [in Ukrainian].
7. Popovych M. V. (2018) *Filosofia svobody* [The Philosophy of Freedom]/ uporiad. : L. F. Artiukh, N. B. Viatkina; peredmov. N. B. Viatkinoi; foto Ya. Ya. Yasynevych, Ye. F. Maslova; khudozh.-oformliuvach O. A. Huhlova. Kharkiv : Folio, 524 s. [in Ukrainian].
8. Khamitova, N. (Ed.). (2024). *Filosofia nauky i kultury: slovnyk* [Philosophy of science and culture : Dictionary]. Kyiv : KNT [in Ukrainian].
9. Shakun, N. V. (2016). Vyvchennia ukrainskoi filosofii yak chynnyk tvorennia natsionalnoi kultury [The study of Ukrainian philosophy as a factor in the creation of national culture]. *ScienceRise*. 9 (1), 48–52 [in Ukrainian].
10. Shevchenko, V. I. (2008). *Ukrainska filosofia v systemi ukrainoznavstva: Teoret.-metod. koment. do kursu filos. u vyshch. navch. zakl.* [Ukrainian philosophy in the system of Ukrainian studies: Theoretical and methodological commentary to the philosophy course in higher educational institutions]. Kyiv : DP "Vydavnychiy dim "Personal" [in Ukrainian].
11. Iaroshovets, V. I., Bychko, I. V., Buhrov, V. A., et al. (2002). *Istoriia filosofii: pidruchnyk* [History of philosophy: Textbook] (V. I. Yaroshovets, Ed.). Kyiv : Vyd. PARAPAN [in Ukrainian].

Shakun Natalia Valeriivna

PhD in Philosophy, Associate Professor

Head of the Department of Philosophy and Social Sciences

Chernihiv Polytechnic National University

95, Shevchenko str., 14030, Chernihiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-2761-9965

METHODOLOGY OF SOCIOHUMANITARIAN COGNITION THROUGH THE PRISM OF THE HISTORY OF UKRAINIAN PHILOSOPHY

Problem. *The large-scale social transformations caused by war, globalisation, and the crisis of identity require a profound reconsideration of the theoretical foundations of socio-humanitarian knowledge. Ukrainian society today is undergoing an existential trial, where traditional models of world perception and self-identification are destabilized. In this context, the Ukrainian philosophical tradition acquires new relevance as a source of intellectual tools for cultural self-understanding and civil consolidation. The challenge lies in rethinking the role of national philosophical heritage not only as historical knowledge, but as an active methodology of reflection capable of addressing current social, cultural, and political transformations.*

The purpose of this article is to identify the potential of Ukrainian historical and philosophical thought as an intellectual and methodological resource for understanding contemporary socio-cultural processes, particularly in the context of war, globalisation, and the redefinition of collective identity and social solidarity.

Methods used in the article: the hermeneutic method (applied to interpret the Ukrainian philosophical tradition as a space of meaning-making that reflects value-based and cultural archetypes in the context of current socio-humanitarian challenges); the poststructuralist method (enabled the analysis of how philosophical discourses construct social reality, reveal the plurality of interpretations, and deconstruct ideological narratives); the critical method (used to define the key characteristics of socio-humanitarian cognition); and the methods of typologization and comparative analysis (used to reveal the essence of methodological principles of historical and philosophical knowledge and to characterize the key principles of Ukrainian philosophy as tools for methodological analysis of social processes).

Results. *The study demonstrates that Ukrainian historical-philosophical knowledge serves not only as a descriptive framework for ideas, but as an active instrument of reflection on the value foundations of social being. The article conceptualises Ukrainian philosophy as a unique phenomenon capable of generating universal ethical and existential models of coexistence. These models provide a framework for cultural self-awareness, value orientation, and social cohesion within the post-nonclassical paradigm of knowledge. The Ukrainian philosophical tradition is thus affirmed as a vital tool for socio-humanitarian analysis and a resource for national development and identity reconstruction in times of crisis.*

Key words: *history of philosophy, socio-humanitarian cognition, Ukrainian philosophy, identity, archetypes, methodology, critical thinking.*

Дата надходження статті: 04.08.2025

Дата прийняття статті: 09.09.2025

Опубліковано: 21.10.2025